

УДК 159.942

DOI: 10.31891/PT-2021-1-2

ПОТАПЧУК Є. М.

ORCID ID: 0000-0001-7040-8456

Хмельницький національний університет

e-mail: potapchuk1@i.ua

КАРПОВА Д. Є.,

ORCID ID: 0000-0002-7484-0673

e-mail: potapchukdaria@gmail.com

Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО СІМЕЙНІ РОЛІ

Стаття присвячена дослідженню психологічної структури уявлень молоді про сімейні ролі. Результати теоретизації предмету дослідження дозволяють стверджувати, що найважливішою функцією уявлень є те, що вони служать інструментом пізнання. Тобто за допомогою уявлення ми спочатку описуємо, потім класифікуємо і, лише тоді пояснюємо об'єкти уявлень. Уявлення студентської молоді про сімейні ролі є складним психологічним феноменом, що формується на основі їхніх знань про рольовий розподіл у системі сімейно-шлюбних взаємин. Наявність таких уявлень спонукає молодь формувати звички до гармонійних моделей поведінки у майбутньому сімейному житті. Поняття «уявлення молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів» відображає стійкі переконання молоді людини, які забезпечують типове реагування на ситуацію рольового розподілу сімейних обов'язків відповідно до сформованої в неї життєвої позиції. З'ясовано, що психологічна структура уявлень студентської молоді про сімейні ролі відображає три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний компонент – система знань про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів (знання функцій сім'ї; знання сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним чинником; знання сімейних ролей за морально-психологічним чинником; знання сімейних ролей за інтимно-сексуальним чинником; знання сімейних ролей за матеріально-фінансовим чинником; знання сімейних ролей за господарським чинником; знання патологізуючих сімейних ролей та причин їх появи); емоційно-оцінний компонент – ставлення до сімейного життя та обов'язків у майбутній сім'ї (сприймання та оцінка моделей поведінки батьків як шлюбних партнерів; емоційна ідентифікація з батьками; сприймання та оцінка моделей поведінки друзів як шлюбних партнерів; сприйняття та оцінка майбутнього шлюбного партнерства; сприйняття та оцінка свого ставлення до дітей; сприйняття та оцінка себе в ролі сім'янина; сприйняття стереотипних думок щодо ролі жінки та чоловіка у сім'ї); поведінковий компонент – ідентифікаційна поведінка в ролі майбутнього шлюбного партнера (вияви моделей поведінки, що відображають важливі сімейні ролі; розвиток свого шлюбного потенціалу; пізнання шлюбного потенціалу можливих майбутніх шлюбних партнерів).

Ключові слова: сімейні ролі, шлюбні партнери, молодь, уявлення, психологічна структура, компоненти.

YEVHEN POTAPHUK,
DARIA KARPOVA
Khmelnitskyi National University

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF YOUNG PEOPLE'S PERCEPTIONS ABOUT FAMILY ROLES

The article is devoted to the study of the psychological structure of young people's perceptions about family roles. The results of theorizing the subject of research suggest that the most important function of perceptions is that they serve as a tool of cognition. The authors of the article claim that with the help of perceptions we first describe, then classify and only then explain the objects of perceptions. Students' perceptions of family roles are a complex psychological phenomenon that is formed on the basis of their knowledge of the role distribution in the system of family and marriage relationships. They contribute to the formation of productive family behavior, further guide it in patterns of behavior, and finally, they are important for adaptation to family life. The presence of such perceptions encourages young people to form habits of harmonious patterns of behavior in future family life. This behavior will become the norm and will contribute to the formation of a responsible family man. The concept of "youth's perception of the family roles of marriage partners" reflects the strong beliefs of the young person, which provide a typical response to the situation of the role distribution of family responsibilities in accordance with the formed in her life position. It was found that the psychological structure of students' perceptions of family roles reflects three interrelated components: cognitive component - a system of knowledge about family roles as a model of behavior of marriage partners (knowledge of family functions; knowledge of family roles by intellectual and ideological factors; knowledge of family roles by moral and psychological factor; knowledge of family roles by intimate and sexual factor; knowledge of family roles by material and financial factor; knowledge of family roles by economic factor; knowledge of pathological family roles and the reasons for their appearance); emotional-evaluation component - attitude to family life and responsibilities in the future family (perception and evaluation of patterns of behavior of parents as marriage partners; emotional identification with parents; perception and evaluation of behavior patterns of friends as marriage partners; perception and evaluation of future marriage partnership perception and evaluation of their attitude to children, perception and evaluation of themselves as a family man, perception of stereotypical thoughts about the role of women and men in the family); behavioral component - identification behavior in the role of the future marriage partner (manifestations of behavioral patterns that reflect important family roles; development of their marital potential; knowledge of the marital potential of possible future marriage partners).

Key words: family roles, marriage partners, youth, perceptions, psychological structure, components.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Невизначеність норм, які регулюють сімейні стосунки, породжує у багатьох сім'ях низку соціально-психологічних проблем,

серед яких є проблеми «вибору» кожною сім'єю способу рольової взаємодії і формування ставлення членів сім'ї до різних сторін рольової поведінки в сім'ї. Наявні стандартні стереотипи нав'язують молоді помилкову думку, що на роль лідера у сім'ї має претендувати чоловік. Втілення чоловіками такої моделі поведінки часто породжує сімейні конфлікти, адже за останні десятиріччя відбувся процес зміщення соціальних ролей чоловіка і жінки. Цьому посприяла і емансипація жінок, які тривалий час боролись за соціальну рівноправність з чоловіками, і стирання граней між чоловічими і жіночими професіями, а також зміна статусу жінки в сім'ї. Якщо раніше гендерні і соціальні ролі були чітко визначені, то сьогодні тут багато плутанини. Це ускладнює розуміння молоддю суті і змісту сімейних ролей, процедури їх розподілу між шлюбними партнерами. Посилює цю проблему і відсутність чіткої системи підготовки майбутніх шлюбних партнерів до сімейного життя.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій

Результати вивчення психологічної літератури щодо підготовки молоді до сімейного життя свідчить, що проблемні питання підготовки молоді до сімейного життя певним чином вже розглядали такі дослідники як І. Грітчина [1], Т. Демидова [2], А. Карасевич [3], С. Ковальов [4], В. Кравець [5], Т. Левицька [6], А. Сидоренко [7], М. Терещенко [8], Н. Шелест [9] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень проблеми підготовки молоді до сімейного життя, дослідження проблеми формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі шлюбних партнерів не було предметом окремих досліджень. проблеми визначення змісту і структури формування у студентської молоді уявлень про сімейні ролі ще не набули свого остаточного науково-практичного вирішення. Відсутні наукові розробки, які б сприяли розумінню молоддю моделей поведінки шлюбних партнерів, а також переліку сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним, морально-психологічним, інтимно-сексуальним, матеріально-фінансовим і господарським чинниками, що здатні впливати на гармонію сімейного життя.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Недостатній рівень теоретичного і практичного вивчення проблеми обумовили формування цілі статті – за результатами теоретичного аналізу наукової літератури визначити компоненти психологічної структури уявлень молоді про сімейні ролі.

Виклад основного матеріалу дослідження

За свідченням дослідників [10-14] сімейно-шлюбних питань, серед причин більшості сімейних проблем та конфліктів є низький рівень психологічної готовності молоді до сімейного життя. При цьому, фахівці зазначають, що психологічна готовність особи до створення сім'ї відображає не тільки активно-дійовий стан людини, її установку на створення сім'ї, а також *знання основ сімейно-шлюбного життя*. У зв'язку з цим виникає потреба звернути увагу на таке поняття як «уявлення молоді» про сімейне життя» і, зокрема, про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів.

Розглядаючи структури уявлень, варто звернути увагу на основні функції уявлень студентської молоді про соціальні ролі шлюбних партнерів. Теоретичний аналіз науково-психологічної літератури [15-16] свідчить, що найважливішою функцією уявлень дослідники вважають те, що вони служать інструментом пізнання. Тобто за допомогою уявлення ми спочатку описуємо, потім класифікуємо і, лише тоді пояснюємо об'єкти уявлень. С. Московічі [15] говорить, що саме уявлення спонукають нас формувати звички. Іншими словами, людина бачить навколишній світ не таким, яким він є насправді, а крізь призму власних бажань, інтересів і уявлень. Другою важливою функцією уявлень є функція орієнтації поведінки. Ця функція спостерігається як у поведінці, так і емоційних проявах людини. Так, Р. Харре [16], дослідивши вираження емоцій у різних культурах, виявив, що поява тих чи інших емоцій і їхні динамічні параметри залежать від соціальних уявлень, що існують в тих чи інших культурах. Інакше кажучи, соціальні уявлення трактуються як незалежна змінна, детермінуюча все різноманіття поведінки людини. Третьою функцією соціальних уявлень є адаптаційна. Вона допомагає індивіду адаптуватися до соціуму, а також до вже сформованих і раніше існуючих в суспільстві поглядів, думок і оцінок.

Враховуючи викладене вище, стає очевидною роль уявлень про майбутню сім'ю та моделі поведінки шлюбних партнерів для підготовки молоді до сімейного життя. Насамперед, сприяють продуктивній поведінці сім'янина, далі орієнтують у моделях поведінки і, нарешті, мають важливе значення для адаптація до сімейного життя. Наявність таких уявлень спонукають молодь формувати звички до гармонійних моделей поведінки у майбутньому сімейному житті. Така манера поведінки стане нормою життя і буде сприяти формуванню відповідального сім'янина.

На жаль, проблема формування уявлень про майбутню сім'ю у студентської молоді системно не досліджувалася. Водночас існує багато

робіт, в яких окремі питання присвячені розгляду змісту уявлень про сімейне життя. Наприклад, Т. Андреева [11], розглядає уявлення про сім'ю і шлюб у контексті статевої соціалізації та підготовки до шлюбу. Дослідниця звертає увагу на те, що у теперішньої молоді уявлення про шлюб мають низку негативних особливостей: у віці 13-15 років виникає прогресуючий поділ і протиставлення понять «любов» і «шлюб»: молоді люди можуть сприймати сім'ю як перешкоду для своїх почуттів і лише згодом, шляхом проб і помилок, дійти до розуміння морально-психологічної цінності шлюбу; споживча нереалістичність уявлень: середньо бажаний партнер за своїми позитивними рисами перевершує реальних партнерів з безпосереднього оточення молодих людей; розходження якостей бажаного партнера і передбаченого партнера по щоденному спілкуванню: якості особистості, що вважаються значимими для ідеального шлюбного партнера, в реальному спілкуванні молоді не мають вирішального значення; вияви надмірних вимог до партнера, особливо у дівчат. Ми поділяємо занепокоєння Т. Андреевої щодо негативних особливостей уявлень молоді про сімейне життя і вважаємо, що їх можна усунути за умови розширення уявлень молодих людей про шлюбний потенціал та сімейні ролі.

На думку М. Терещенко [8], уявлення про шлюб та сім'ю є одним з визначальним чинником подружнього взаєморозуміння. При цьому уявлення про сімейне життя автор розглядає в аспекті картини світу людини, оскільки саме картина світу є реалізацією потреби людини орієнтуватися в світі не лише фізично, а й інтелектуально, на основі розуму та власного досвіду, що певним чином є відображення думки Е. Фромма у його праці про мистецтво любові [17]. Поряд з цим багато дослідників звертають увагу на те, що уявлення людей про своє майбутнє сімейне життя формується під впливом ілюзорної картини світу. Мова йде про негативний вплив стереотипів, страхів, проєкцій, упереджень, що викривляють уявлення про світ та самих себе. Звідси виникає проблема появи ідеального образу шлюбного партнера – як взірця, що визначає спосіб пізнання, оволодіння засобами мислення, поведінки та життєдіяльності досконалого сім'янина.

Водночас, спеціальних досліджень, які б торкалися вивчення особливостей процесу формування уявлень про соціальні ролі подружжя, не виявлено, тоді як ця проблема є дуже важливою складовою підготовки молодого покоління до сімейного життя. Особливо гострого значення вона має сьогодні в зв'язку з нівелюванням багатьох цінностей і пошуком молоддю нових ідеалів.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу авторська концепція формування соціальних уявлень С. Московічі [15], який

розтлумачував соціальні уявлення як осмислені знання. На його думку, це суспільна свідомість, в якій дуже складно взаємодіють на рівні здорового глузду різні переконання (частково ірраціональні), ідеологічні погляди, знання, власне наука, що розкривають і в дечому відображають соціальну реальність. Квінтесенцією концепції є з'ясування процесу розуміння людьми оточуючого світу. Вочевидь ця ідея гармонійно корелює з нашим прагненням осягнути зміст уявлень молоді про сімейні ролі. Адже, як вказував С. Московічі, соціальні уявлення, це, перш за все, знання здорового глузду, це якості буденного практичного мислення, які спрямовані на засвоєння і осмислення соціального матеріалу та ідеального оточення. Висловлена думка уможливило розуміння уявлень молоді про сімейні ролі як знання здорового глузду. Зазначимо, що термін «глузд» інтерпретується словниками української мови як «розумний зміст чого-небудь; рація, смисл», а словосполучення «здоровий глузд» означає тверезе розуміння речей; розсудливість [18]. Знання, що трансформуються у здоровий глузд, здатне змінювати спосіб існування людей. Нова інформація про об'єкт підлягає категоризації в когнітивному світі суб'єкта, що утворює уявлення. Це спричиняє смислову трансформацію образу, співвідношення його з низкою понять, які були сформовані раніше. Як бачимо, уявлення – це не пасивне відтворення зовнішнього у внутрішнє, це процес і результат активного соціально-психологічного відтворення дійсності. Висловлені аргументації щодо соціальних уявлень дають змогу зрозуміти вагому роль уявлень молоді про сімейні ролі і здійснити подальший їх розгляд для розуміння можливостей посилення пізнавальної діяльності студентської молоді. Адже активність соціальних уявлень виявляється в тому, що вони здатні надавати сенс будь-якій поведінці, зокрема поведінці шлюбних партнерів, інтегрувати особу в систему сімейних взаємин, тобто орієнтують і спрямовують діяльність членів сім'ї. Отже завдяки соціальним уявленням важливі факти сімейного життя трансформуються, щоб стати знанням, яке молодь може використовувати для створення та функціонування гармонійного майбутнього шлюбного союзу.

Як окремий компонент життєвої перспективи та життєвих планів – уявлення про майбутнє сімейне життя, ми можемо виділити із концепції життєвої стратегії, розробленої К. Абульхановою-Славською [19]. Відповідно до цієї концепції вже в підлітковому віці в життєвих планах особистості є варіанти першочерговості розвитку: закінчити навчання, одружитися, збудувати сім'ю як чинник психологічної стабільності та захисту. Також складаються уявлення про найбільш вірогідний з точки зору особистості сценарій розвитку подій її сімейного

життя, розподіл обов'язків між членами сім'ї, про сімейні функції.

Як бачимо, процес становлення життєвої перспективи в багатьох аспектах залежить від сімейних стосунків у батьківській родині. Дослідники Е. Ейдемлер та В. Юстицький [12] вважають, що образ родини залежить від сукупності уявлень про сценарну поведінку кожного члена сім'ї. На їхню думку, сімейні уявлення – досить стійкі утворення, які забезпечують типове реагування особистості на ситуацію відповідно до сформованої в неї життєвої позиції на основі сімейного сценарію, оскільки уявлення про більшість ситуацій сформоване у людини ще до того, як вона з ними зіштовхнеться. Досліджуючи закони сімейного життя, У. Харли та Ф. Уїллард [20] пропонують нам розглянути уявлення про сім'ю у вигляді мисленневих моделей, що проявляється у прогнозуванні своїх дій, розвитку подій, реакції членів родини на ці дії. Схожу думку висловлює В. Менделевич [21], який також вважає, що в процесі сімейного виховання формуються шаблони прогнозування, враховуючи які людина будує свою поведінку та взаємини.

Узагальнені результати наукового аналізу цієї проблеми, здійснено В. Сисенко [13], який виділив комплекс вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється сумісне життя подружньої пари. Беручи за основу цей комплекс, можемо виявити рівень сформованості уявлення молоді про сімейні ролі та рольовий розподіл. Ознаками його сформованості є: готовність прийняти на себе нову систему обов'язків щодо свого шлюбного партнера, відповідальності за сім'ю; визнання принципу рівності в сімейних взаєминах; врахування індивідуальних та вікових особливостей шлюбного партнера; уміння пристосуватися до звичок і рис шлюбного партнера, а також розуміння його духовних рухів і станів; здатність до самовідданості щодо партнера; уміння бути терпимим і поблажливим, приймати партнера зі всіма його особливостями і недоліками, пригнічувати власний егоїзм; підготовленість до конструктивного спілкування і співпраці, узгодження взаємодій.

Заслугують на увагу результати досліджень образу сім'ї, отримані Н. Москвічевою [22], яка виділила чотири уявних образи сім'ї. Ці уявлення можуть бути шаблонами, які молоді люди використовують при створенні сім'ї. Мова йде про такі групи:

1. «Тепле коло спілкування, домашній затишок»: у такій сім'ї подружжя виступає у ролі друзів, для яких головне мати взаєморозуміння та підтримку. Очевидно, що цей образ сім'ї асоціюється з такими сімейними ролями як друг, співрозмовник, слухач та ін.

2. «Притулок, сховище, фортеця»: сімейні ролі у цій сім'ї пов'язані із захистом партнера, піклуванням про нього, можливість захистити від складнощів зовнішнього світу. У цьому випадку увага концентрується на таких ролях як берегиня (захисник), годувальник, господарник, дбайливець, тощо.

3. «Стабільний організм, дерево, мурашник»: перш за все, це взаємна допомога та підтримка родичів у цілісному процесі функціонування сім'ї. Шлюбні партнери у такій сім'ї беруть на себе роль «добувача» чи «годувальника», вони забезпечують матеріальне становище сім'ї, її стабільність.

4. «Взаємна відповідальність», де кожен член сім'ї несе відповідальність один за одного, за розвиток стосунків.

Гендерні особливості сприйняття молоддю шлюбу, сімейних ролей, на думку І. Кона [23], насамперед пов'язані з жіночим та чоловічим Я-образом, Я-концепцією. За словами дослідника, чоловічий Я-образ формується здебільшого з інформації про значення Я у спортивних, трудових, інтимних, професійних сферах. При цьому вони дещо переоцінюють свої здібності, в наслідок чого ми можемо спостерігати завищену оцінку чоловіків, яка допомагає їм відповідати стереотипу маскуліності, серйозності. Я-образ жінки переважно формується з інформації про значення Я у домашньому середовищі та професійних сферах. На відміну від чоловіків самооцінка жінок більш реалістичніша.

Наступне, що характерне для уявлень молоді про рольовий розподіл подружжя – це їх не реалістичність. На це звертають увагу багато дослідників (В. Зацепіні, Л. Бучинська, І. Гавриленко) [24], вказуючи на те, що уявлення молоді про якості, обов'язки шлюбного партнера перевищують його реальні можливості. Це може свідчити про розбіжність уявлень молоді про сімейні ролі свого супутника життя і потенційного партнера по повсякденному спілкуванню. Очевидно саме це спонукало С. Ковальова [4] підкреслювати важливість формування адекватних шлюбно-сімейних уявлень молодих людей. Дослідник вказував, що уявлення про шлюб та сім'ю у молодих людей має низку негативних особливостей. На його думку, завдання полягає в тому, щоб сформувані у молоді адекватні рольові очікування та намагатись створити правильне розуміння рольового розподілу.

Підтверджують висновки С. Ковальова і результати дослідження Т. Андреевої [11], яка звернула увагу на те, що значна частина дівчат-студентів до образу майбутнього чоловіка висуває повний набір усіх теоретично можливих якостей людини - від краси, розуму, сильної волі до фінансової забезпеченості. Це свідчить про

наявність важливої проблеми, яка може призвести до неадекватності вибору майбутнього чоловіка/дружини – ідеалізація партнера. Здійснивши аналіз наукової літератури, ми дійшли висновку, що проблема ідеалізації має як негативні так і позитивні сторони. Ідеалізація відіграє деструктивну роль і може призвести до глибокої незадоволеності обраним партнером, оскільки вона необґрунтовано завищує очікування, які пред'являються до партнера і до взаємодії з ним. У результаті цього молода людина усвідомлює те, що вона не відповідає ідеальному образу. Водночас ідеалізація партнера в дошлюбних уявленнях можна назвати конструктивною. Вона полягає в тому, що ідеалізація партнера є стимулом для розвитку його особистості.

Дослідники законів сімейного життя У. Харлі та Ф. Уїллард [20] виділяють кілька основних очікувань у ставленнях до партнера, що відображають суттєві відмінності детерміновані індивідуально-психологічними особливостями жінок та чоловіків. Наприклад, характерними для чоловіків є очікування від партнерші моделі поведінки привабливої дружини, супутниці для відпочинку, статевого задоволення, ведення домашнього побуту та моральної підтримки. А у жінок це – ніжність або атмосфера романтизму, піклування, можливість поговорити, чесність та відкритість, фінансова підтримка, відданість чоловіка сім'ї або виконання ним батьківських обов'язків. Звідси стає зрозумілою очевидна причина багатьох сімейних конфліктів – різниця у поглядах на сімейне життя і, відповідно, різні уявлення про моделі поведінки шлюбних партнерів.

На думку Т. Зозуль [25], узгодженість уявлень шлюбних партнерів щодо сімейних ролей виступає як чинник стабілізації стосунків у сімейній системі і навпаки, коли такі уявлення не співпадають чи суттєво відрізняються, це стає чинником дестабілізації функціонування сімейної системи. При цьому дослідник особливостей розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці звертає увагу на те, що у сім'ях, де чоловік старший за віком, він має більшу схильність виконувати ролі відповідального за матеріальне благополуччя, підтримку родинних зав'язків та організацію сімейної субкультури. Щодо ролей дружини, то вона більше орієнтована на патріархальне співвідношення ролей у сім'ї, зокрема, виконує ролі господарки, вихователя та няньки дитини, а також виступає в ролі сімейного «психотерапевта».

Уявлення студентів про соціальні ролі шлюбних партнерів характеризується специфічним змістом, структурою і рівнями розвитку. Для визначення змісту цих уявлень доречно звернути увагу на результати досліджень Т. Демидової [2], яка зазначає, що структура

уявленнь старшокласників про сім'ю відображає:

– когнітивний компонент – систему знань про сімейне життя і себе як майбутнього сім'янина (знання функцій сім'ї, усвідомлення відносин влади-підкорення, знання господарсько-економічних взаємин в сім'ї, усвідомлення якостей необхідних для сімейного життя, усвідомлення обов'язків подружжя, усвідомлення цілей шлюбу);

– емоційно-оцінний компонент – ставлення до майбутньої сім'ї, батьків і сімейного життя та їх оцінка (ставлення до сімейного життя, сприймання сімейного життя своїх батьків, стосунки з протилежною статтю, оцінка свого ставлення до дітей, емоційна ідентифікація з батьками);

– поведінковий компонент – ідентифікаційна поведінка у сім'ї і моделі поведінки в конфліктних сімейних ситуаціях (ідентифікаційна поведінка, статево-рольова поведінка, поведінка в конфліктних ситуаціях).

Поділяючи думку автора щодо компонентів уявленнь про сім'ю, ми вважаємо, що запропонованій автором психологічній структурі уявленнь про сім'ю і шлюб недостатньо відображено сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів. Знаходимо лише у когнітивному компоненті – «усвідомлення обов'язків подружжя» і у поведінковому компоненті – «статево-рольова поведінка». Ігнорування цього питання може негативно позначитись на розумінні моделей поведінки подружжя і стати причиною майбутніх сімейних конфліктів.

На нашу думку, когнітивний компонент має відображати «знання сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним, морально-психологічним, інтимно-сексуальним, матеріально-фінансовим та господарським чинниками», а також «знання патологізуючих сімейних ролей та причин їх появи». Щодо поведінкового компоненту, то він повинен включати «засвоєння сімейних ролей як моделей поведінки подружжя», «розвиток свого шлюбного потенціалу». Усвідомлення моделей поведінки подружньої пари дозволить молоді більш відповідальніше підійти до засвоєння сімейних ролей та підготовки до сімейного життя.

Задля усунення чіткішого розуміння уявленнь молоді про сімейні ролі нами запропоновано психологічну структуру (рис. 1), в якій детально розкрито змістовне наповнення кожного компоненту:

– *когнітивний компонент* – система знань про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів (знання функцій сім'ї; знання сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним чинником; знання сімейних ролей за морально-психологічним чинником; знання сімейних ролей за інтимно-сексуальним чинником; знання сімейних ролей за матеріально-фінансовим чинником; знання сімейних ролей за

господарським чинником; знання патологізуючих сімейних ролей та причин їх появи);

– емоційно-оцінний компонент – ставлення до сімейного життя та обов’язків у майбутній сім’ї (сприймання та оцінка моделей поведінки батьків як шлюбних партнерів; емоційна ідентифікація з батьками; сприймання та оцінка моделей поведінки друзів як шлюбних партнерів; сприйняття та оцінка майбутнього шлюбного партнерства; сприйняття та оцінка свого ставлення до дітей; сприйняття та оцінка себе в ролі сім’янина; сприйняття стереотипних думок щодо ролі жінки та чоловіка у сім’ї);

– поведінковий компонент – ідентифікаційна поведінка в ролі майбутнього шлюбного партнера (вияви моделей поведінки, що відображають важливі сімейні ролі; розвиток свого шлюбного потенціалу; пізнання шлюбного потенціалу можливих майбутніх шлюбних партнерів).

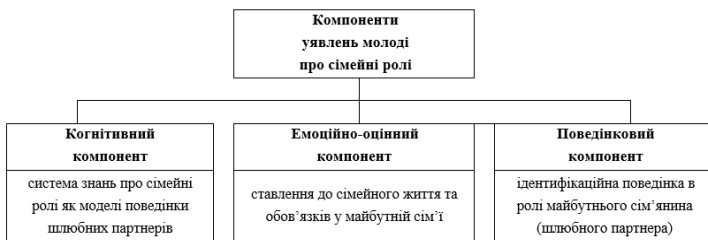

Рис. 1 Психологічна структура уявлень молоді про сімейні ролі

Підсумувавши вище сказане, можемо зробити висновок, що під поняттям «уявлення» слід розуміти стійкі переконання особистості, які забезпечують типове реагування на ситуацію рольового розподілу відповідно до сформованої в неї життєвої позиції. Уявлення студентської молоді про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів характеризується специфічним змістом, структурою і рівнями розвитку. Психологічна структура таких уявлень відображає три взаємопов’язаних компоненти: когнітивний – система знань про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів, емоційно-оцінний – ставлення до сімейного життя та обов’язків у майбутній сім’ї, поведінковий – ідентифікаційна поведінка в ролі майбутнього шлюбного партнера.

Сформувавши свої уявлення про сімейні ролі шлюбних партнерів молодь повинна знати, що сім’я є історично-конкретною системою взаємин між подружжям; малою групою, члени якої пов’язані між собою шлюбними або спорідненими стосунками, спільністю побуту

і взаємною моральною відповідальністю. Крім того, молоді люди мають розуміти, що історична конкретність сім'ї полягає в тому, що вона змінюється з часом, пристосовуючись до суспільних відносин, у зв'язку з цим і змінюються вимови до чоловіка та жінки, функціональний та рольовий розподіл. Благополуччя сім'ї залежить від специфіки засвоєних ролей чоловіка і дружини, батька і матері. Знання і уявлення молоді про себе як людину певної статі з специфічними для чоловіка і жінки потребами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, інтересами і формами поведінки, а також уявленнями про соціальні ролі подружжя служать психологічним фоном шлюбу і впливають на міжособистісні стосунки подружжя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже результати теоретизації предмету дослідження дозволяють стверджувати, що уявлення студентської молоді про сімейні ролі є складним психологічним феноменом, що формується на основі їхніх знань про рольовий розподіл у системі сімейно-шлюбних взаємин. Поняття «уявлення молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів» відображає стійкі переконання молодої людини, які забезпечують типове реагування на ситуацію рольового розподілу сімейних обов'язків відповідно до сформованої в неї життєвої позиції. Психологічна структура уявлень студентської молоді про сімейні ролі відображає три взаємопов'язаних компоненти: когнітивний – система знань про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів, емоційно-оцінний – ставлення до сімейного життя та обов'язків у майбутній сім'ї, поведінковий – ідентифікаційна поведінка в ролі майбутнього шлюбного партнера. Крім того, узагальнення об'єктивного наукового досвіду у пізнанні характеристик та особливостей дослідження сімейних ролей та уявлень про них у студентської молоді посприяло з'ясуванню наявних проблемних питань, пов'язаних з предметом нашого дослідження. Це уможливило організацію подальшої взаємодії з предметом дослідження та визначення ефективних методів його дослідження. Зважаючи на це, перспективою подальших розвідок у даному напрямку є дослідження сімейних ролей як моделей батьківської поведінки та вивчення можливостей розробки для впровадження у систему освіти навчальної дисципліни «Психологія відповідального батьківства».

Література

1. Грітчина А. І. Формування готовності юнаків інтернатних закладів до майбутнього сімейного життя. Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (04 квітня 2018) / ред. кол.

І. Г. Губеладзе [та ін.]. Київ, 2018. С. 29–31.

2. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2003. 24 с.

3. Карасевич А. П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00. 07. Київ : Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України, 2009. 21 с.

4. Ковалев С. В. Психология современной семьи. Москва : Просвещение, 1988. 184 с.

5. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ : Київська правда, 2000. 688 с.

6. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї. Збірник наукових праць №40. Частина II. Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2007. С. 231–234.

7. Сидоренко А. В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 3(32). С. 244–250.

8. Терещенко М. В. Дошлюбні уявлення про сімейне життя як чинник подружнього взаєморозуміння. Вісник психології і педагогіки : зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 13. № 6. С. 106–114.

9. Шелест Н. А. Формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук. Київ : Уманський державний педагогічний ун-т ім. Павла Тичини, 2019. 177 с.

10. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

11. Андреева Т. В. Психология современной семьи : монография. Санкт-Петербург, 2012. 436 с.

12. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. В. Семейная психотерапия. Ленинград : Медицина, 1989. 186 с.

13. Сысенко В. А. Новобрачные в зеркале собственных взглядов, суждений, оценок. Москва : Мысль, 1985. 235 с.

14. Харли У., Уиллард Ф. Законы семейной жизни. Москва : Протестант, 1992. 208 с.

15. Московичи С. Социальное представление: исторический взгляд. Психологический журнал. 1995. Т. 16. № 1. С. 3–18; № 2. С. 3–14.

16. Харре Р. Вторая когнитивная революция. Психологический журнал. 1996. Т. 17. №2. С. 3–15.

17. Фромм Е. Мистецтво любові : [пер. з англ. В. Кучменко]. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 192 с.

18. Новий глумачний словник української мови : у чотирьох томах. Київ : Аконті, 2001. Том 2. 911 с.

19. Абульханова К. А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) : избранные психологические труды. Москва : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. 224 с.

20. Харли У., Уиллард Ф. Законы семейной жизни. Москва : Протестант, 1992. 208 с.

21. Менделевич В. Д. Клиническая (медицинская) психология : учеб. пособ. 6 е изд. Москва : МЕДпресс информ, 2008. 432 с.

22. Москвичева Н. Л. Образ семьи и ее динамика до геронтогенеза. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2003. 215 с.

23. Кон И. С. Психология ранней юности. Москва : Просвещение, 1989. 286 с.

24. Зацепин В. И., Бучинска Л. М., Гавриленко И. Н. [и др.]. Семья. Социально-

психологические и этические проблемы. Киев : Политиздат, 1989. 255 с.

25. Зозуль Т. В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. Психологія і особистість : наук. журнал. 2016. №1 (9). С. 129–138.

References

1. Grychy`na A. I. Formuvannya gotovnosti yunakiv internatny`x zakladiv do majbutn`ogo simejnogo zhy`ttya [Formation of readiness of young people of boarding schools for the future family life]. Simejna polity`ka v Ukraini: problemy` i perspekty`vy` rozvy`tku : mater. Vseukrayins`koyi nauk.-prakt. konf. (04 kvitnya 2018) / red. kol. I. G. Gubeladze [ta in.]. Ky`yiv, 2018. S. 29–31.

2. Demy`dova T. A. Osobly`vosti formuvannya uyavlen` pro majbutnyu sim`yu u starshoklasny`kiv [Features of forming ideas about the future family of high school students] : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psy`xol. nauk : specz. 19.00.07. Ky`yiv : Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet imeni M. P. Dragomanova, 2003. 24 s.

3. Karasevy`ch A. P. Formuvannya gotovnosti students`koyi molodi do stvorennya sim`yi [Forming the readiness of student youth to start a family] : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : specz. 13.00.07. Ky`yiv : Insty`tut problem vy`xovannya Akademiyi pedagogichny`x nauk Ukrainy, 2009. 21 s.

4. Kovalev S. V. Psihologiya soproemnoy sem'i [Psychology of the modern family]. Moskva : Prosveshhenie, 1988. 184 s.

5. Kravec` V. P. Teoriya i prakty`ka doshlyubnoy pidgotovky` molodi [Theory and practice of premarital training of youth]. Ky`yiv : Ky`yivs`ka pravda, 2000. 688 s.

6. Levy`cz`ka T. L. Faktory`, shho vply`vayut` na rozvy`tok psy`xologichnoy gotovnosti studentiv do stvorennya sim`yi [Factors influencing the development of students' psychological readiness to start a family]. Zbirny`k naukovy`x prac` №40. Chasty`na II. Xmel`ny`cz`ky`j : Vy`d-vo Nacional`noy akademiyi DPSU, 2007. S. 231–234.

7. Sy`dorenko A. V. Chy`nny`ky`, shho obumovlyuyut` gotovnist` students`koyi molodi do simejnogo zhy`ttya [Factors determining the readiness of student youth for family life]. Teorety`chni i pry`kladni problemy` psy`xologiyi. 2013. № 3(32). S. 244–250.

8. Tereshhenko M. V. Doshlyubni uyavlennya pro simejne zhy`ttya yak chy`nny`k podruzhn`ogo vzayemorozuminnya [Premarital ideas about family life as a factor of marital understanding]. Visny`k psy`xologiyi i pedagogiky` : zb. nauk. prac`. Ky`yiv, 2013. Vy`p. 13. №6. S. 106–114.

9. Shelest N. A. Formuvannya cinnisnogo stavlennya do stvorennya sim`yi u studentiv agrarny`x koledzhiv u pozaudy`tornij diyal`nosti [Formation of a value attitude to starting a family among students of agricultural colleges in extracurricular activities] : dy`s. ... kand. ped. nauk. Ky`yiv : Umans`ky`j derzhavny`j pedagogichny`j un-t im. Pavla Ty`chy`ny`, 2019. 177 s.

10. Fedorenko R. P. Psy`xologiya sim`yi [Family psychology] : navch. posib. Lucz`k : Vezha-Druk, 2015. 364 s.

11. Andreeva T. V. Psihologiya soproemnoy sem'i [Psychology of the modern family] : monografija. Sankt-Peterburg, 2012. 436 s.

12. Jejdemiller Je. G., Justickis V. V. Semejnaja psihoterapija [Family psychotherapy]. Leningrad : Medicina, 1989. 186 s.

13. Sysenko V. A. Novobrachnye v zerkale sobstvennyh vzlgjadov, sudzhenij, ocenok [Newlyweds in the mirror of their own views, judgments, assessments]. Moskva : Mysl', 1985. 235 s.

14. Harli U., Uillard F. Zakony semejnoy zhizni [The laws of family life]. Moskva : Protestant, 1992. 208 s.

15. Moskovichi S. Social'noe predstavlenie: istoricheskij vzgljad [Social representation: a historical perspective]. Psihologicheskij zhurnal. 1995. T. 16. №1. S. 3–18; №2. S. 3–14.
16. Harre R. Vtoraja kognitivnaja revoljucija [Second cognitive]. Psihologicheskij zhurnal. 1996. T. 17. №2. S. 3–15.
17. Fromm E. My'steczstvo lyubovi [The art of love] : [per. z angl. V. Kuchmenko]. Xarkiv : Klub Simejnogo Dozvillya, 2017. 192 s.
18. Novy'j tлумachny'j slovny'k ukrayins'koyi movy' [New explanatory dictionary of the Ukrainian language] : u choty'r'ox tomax. Ky'yiv : Akonit, 2001. Tom 2. 911 s.
19. Abul'hanova K. A. Psihologija i soznanie lichnosti (Problemy metodologii, teorii i issledovanija real'noj lichnosti) [Psychology and consciousness of personality (Problems of methodology, theory and research of a real personality)] : izbrannye psihologicheskie trudy. Moskva : Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Voronezh : Izd-vo NPO «MODJeK», 1999. 224 s.
20. Harli U., Uillard F. Zakony semejnoy zhizni [The laws of family life]. Moskva : Protestant, 1992. 208 s.
21. Mendelevich V. D. Klinicheskaja (medicinskaja) psihologija [Clinical (medical) psychology] : ucheb. posob. 6 e izd. Moskva : MEDpress inform, 2008. 432 s.
22. Moskvicheva N. L. Obraz sem'i i ee dinamika do gerontogeneza [Family image and its dynamics before gerontogenesis]. Sankt-Peterburg : SPbGU, 2003. 215 s.
23. Kon I. S. Psihologija rannej junosti [Psychology of early adolescence]. Moskva : Prosveshhenie, 1989. 286 s.
24. Zacepin V. I., Buchinska L. M., Gavrilenko I. N. [i dr.]. Sem'ja. Social'no-psihologicheskie i jeticheskie problem [A family. Socio-psychological and ethical problems]. Kiev : Politizdat, 1989. 255 s.
25. Zozul' T. V. Psy'xologichni osobly'vosti rozpodilu simejny'x rolej u podruzhnix parax iz suttyevoyu rizny'ceyu u vici [Psychological features of the distribution of family roles in married couples with a significant difference in age]. Psy'xologiya i osoby'stist' : nauk. zhurnal. 2016. №1 (9). S. 129–138.

Paper received/Надійшла : 06.05.2021